

**J. H. SCHOLTEN (1811 - 1885) en
ISAAC DA COSTA (1798 - 1860)
VOORLOPIGE VERKENNING VAN EEN POLEMIEK**

F. R. J. Knetsch

Johannes Henricus Scholten en Isaac da Costa behoren tot de invloedrijkste Nederlanders uit de negentiende eeuw. Zij hebben door de overtuigingskracht waarmee zij hun opvattingen hebben uitgedragen hun tijd religieus en cultureel mede helpen bepalen. Daar evenwel hun gedachten sterk uiteenliepen en zij geen van beiden de polemiekschuwen, was het onvermijdelijk dat zij met elkaar in botsing geraakten. Het meeste van wat zij toen in het midden brachten ligt op het terrein van de uitlegging van de Bijbel; daarom bevat deze bijdrage niet meer dan een eerste verkenning. Het ware te wensen dat een kenner van de geschiedenis der Bijbelse exegese zijn licht eens zou ontsteken over hun debat. Was bijvoorbeeld Da Costa werkelijk wetenschappelijk zo weinig op de hoogte als Allard Pierson in zijn *Oudere Tijdgenooten* en in zijn voetspoor ook Jaap Meijer suggereren? En was de exegese van Scholten zo vrij van voor-wetenschappelijke veronderstellingen als de traditie van de plaats zijner werkzaamheid, het "praesidium libertatis", voorgeeft? Dit zou bepaald nog eens nagegaan dienen te worden. Op dit moment beperken wij ons voornamelijk tot een onderdeel, beider eschatologie.

Da Costa met zijn concrete toekomstverwachtingen liep vast op het militante spiritualisme van Scholten. Het boeiende hieraan is dat Scholten in deze strijd een sterke stroming uit het calvinisme mee heeft, terwijl Da Costa met zijn opvattingen onder de christenen tot de randfiguren behoort.

Scholten, zoon van een predikant en van een zuster van de 'praecceptor Hollandiae' Philip Willem van Heusde, studeerde o.a. bij deze oom in Utrecht, promoveerde achtereenvolgens in de letteren en de theologie, werd predikant te Meerkerk waar het calvinisme zijner gemeenteleden hem aansprak en vervolgens in 1840 hoogleraar aan het Athenaeum te Franeker. Na opheffing van dit instituut in 1843 vertrok hij naar Leiden waar hij tot zijn emeritaat in 1881 dé theoloog was. Tegenover de Groninger richting verdedigde hij steeds nadrukkelijker een tot determinisme evoluerend monisme; zijn bewondering voor Spinoza was onverholen. Van Schleier-